

Kitap Değerlendirme

Ramazan Altınay, **Emevîlerde Günlük Yaşam**, Ankara Okulu Yay, Ankara 2006, 623 s.

İlyas Uçar*

Eser, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Tanıtımını yapacağımız nüsha eserin ilk baskısı olup, Mart 2006'da Ankara'da yayımlanmıştır.

Altınay, toplam 4 sayfadan oluşan önsöz kısmında neden böyle bir çalışmanın yapıldığı okuyucuya aktarmış ve genel olarak kitabı tanıtmaya çalışmıştır.

Giriş kısmında (s. 13-23) ilk önce eser kaleme alınırken kullanılan temel kaynaklar ve araştırmalar kısaca tanıtılmıştır. Bu kitaplar arasında özellikle edebiyat, coğrafya, fütûh, harac ve emvâl, şehir tarihleri, tabakât, genel tarih, ahlak, zühd, tasavvuf ve hadis eserleri ön planda yer almıştır. Çalışma esnasında ise en çok İsfehânî'nin *Kitabu'l-Eğânî'si*, İbn Abdirabbih'in *el-Ikdu'l-Ferîdî*, İbn Kuteybe'nin *Uyûnu'l-Ahbârı*, Kalkaşendî'nin *Subhu'l-Aşşâsı*, Belâzurî'nin *Futûh* ve *Ensâbı*, Câhız'ın pek çok eseri ve ansiklopedik başka eserlerden istifade edilmiştir. Ancak yazarımız, Emevîler dönemiyle ilgili müstakil olarak çalışılmış bir günlük yaşam araştırmasına rastlayamadığını, sadece bu döneme dair en yakın çalışma olarak Ali Mazherî'nin *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları* adlı eserini bulduğunu ve okuyup gözden geçirdiğini ifade etmiştir.

Çalışmada ender de olsa bazı kaynakların iki farklı basımının kullanıldığını ve bu nüsha farklılıklarına çeşitli yerlerde işaret edildiği, dipnotlarda gereksiz uzatma ve tekrardan kaçınıldığını belirtilmiştir. Daha sonra yaklaşık 50 sayfada (s. 23-72) "Emevi Toplumu"nu oluşturan; yöneten-yönetilen, efendi-köle, çalışan-çalıştıran, eğlenen-eğlendiren, müslimgayr-i müslim vb. şekilde bir tasnif yapılarak Emevîler hakkında genel ve tanıtıcı bilgiler verilmiştir. Araplar, Mevali, Köleler ve Câriyeler, Hıristiyanlar, Yahudiler, Mecusiler ve Sâbîler başlıklar halinde incelenmiştir.

Kitabın ilk bölümü "Günlük Yaşamın Şehirlerdeki Fizikî Alanları" ana başlığıyla ele alınıp, "Müslümanlarda Şehircilik ve İslam Şehirleri", "Şehirlerde Günlük Yaşamla İlgili Bazı Kurumlar", "Şehirlerde Günlük Yaşamın Mekânları ve Fonksiyonları", "Şehir İçme Suyu, Temizliği ve Aydınlatma Sistemi" adı altında dört alt konu ile incelenmiştir.

Bu bölümde, toplumun fertleri nerelerde yaşıyor, hangi mekânlarda bulunuyor, bu mekânların fonksiyonları nedir gibi sorulara cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden ilk konu olarak "şehir ve şehircilik" başlığı seçilmiş, bu bağlamda Mekke, Medine, Şam gibi İslam hâkimiyetini kabul

* Kırıkkale Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, Araştırma Görevlisi. ilyasucar@gmail.com

etmiş şehirler ile Basra, Kufe, Vâsıt ve Fustat gibi Müslümanlar tarafından kurulan şehirlere kuruluşu, gelişimi, fiziki ve demografik yapısı vb. bakımından kısaca değinilmiştir.

Bölümün ikinci alt konusu olan "*Şehirlerde Günlük Yaşamla İlgili Bazı Kurumlar*" başlığı altında şurta (emniyet teşkilatı), ases (gece bekçiliği), hâciplik (özel kalem müdürlüğü/sekreterlik), sâhibu's-sûk (çarşı-pazar denetçisi/zabita), sâhibu'l-haber (istihbarat görevlisi/dedektif/sivil polis) gibi bazı kurumlar ve fonksiyonları anlatılmıştır. Bunlar hakkında kısaca bilgi verecek olursak:

Şurta (emniyet teşkilatı) Emevî Valisi Ziyad b. Ebihî tarafından kurulmuştur. Bu dönemde polis gücünün 4.000 civarında olduğu belirtilmiştir. Teşkilatın başında olan kişiye "sahibu's-şurta" denilmiştir. Bu kişi ceza verme yetkisine sahipti ve zaman zaman çeşitli cezalar vermiştir.

Ases teşkilatının da kurucusu şurta da olduğu gibi Emevî Valisi Ziyad b. Ebihî'dir. Düzenli ve başarılı bir kurum olan asesin başında olan kişiye "sahibu'l-ases" denilmiştir. Şurta gündüz güvenliği ve asayişini sağlarken, ases geceleyin güvenlik ve asayişini sağlamıştır. İkisi de bir bütün halinde çalışmışlardır.

Halk ile yönetici arasındaki ilişkilerden sorumlu olan hâciplik ise yine Ziyâd b. Ebihî'nin ilk kullanmasıyla ortaya çıkan bir görevdir. Hâcipler, yöneticilerin huzuruna gelenlere nesebine, yaşına, siyasi ya da sosyal konumuna göre muamelede bulunmuşlardır.

Sâhibu's-sûk (çarşı-pazar denetçisi/zabita) Abbasiler döneminde hisbe teşkilatına dönüşmüştür. Sâhibu's-sûk yardımcılarını ârifu's-sûk denilirdi. En temel görevleri iyiliklerin sürdürülmesi ve kötülüklerin ortadan kaldırılmasıydı.

Sâhibu'l-haber, halife veya valiler tarafından seçilmiştir. Bunlar aldıkları veya gözlemledikleri olayları/haberleri hiçbir aracı kullanmaksızın en üst makama ulaştırma görevini üstlenmişlerdir.

Üçüncü alt konu olan "*Şehirlerde Günlük Yaşamın Mekânları ve Fonksiyonları*" başlığı altında ise, câmi, dâru'l-imâra (yönetim binası), çarşı, pazar ve iş yerleri, meydan, mahalle, cadde ve sokaklar, evler, dâru'r-rızk (erzak deposu ve dağıtım deposu), dâru'd-diyâfe (devlet konukları), hamamlar, hapishaneler, mezarlıklar gibi şehirde ilk planda aklan gelen yaşam mekânları ile eğlenme, dinlenme, yarış, oyun, gezinti ve vakit geçirme mekânları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu başlık altında dikkati çeken ve ilginç olan bazı hususlar ise şunlardır: İslam şehirlerinde cami, şehir merkezini belirleyen ilk ve ana unsurdur. Adeta şehrin doğması için gerekli bir çekirdektir. Camii, cemaatin toplanıp ibadet ettiği bir mekân olarak günlük yaşamı en çok şekillendiren bir mekândır. Camiler gün boyu hatta olağanüstü durumlar hariç sabaha kadar açıktır. Kadınlar ise camilerde kendilerine hemen her vakit yer bulmuşlardır.

Dâru'l-imâra (yönetim binası) İslam şehirlerindeki idari yapıyı temsil etmektedir. Camiden sonra şehrin çekirdeği konumunda yer alan ikinci unsurdur. Cami-dâru'l-imâra birlikteliği

genellikle fetihle ele geçirilmiş şehirlerde görülmektedir ve dâru'l-imâra çoğunlukla ulu camilerin kible tarafında yer almaktadır.

Çarşı, pazar ve panayır geleneği Araplarda çok eskilere dayanmaktadır. Günlük yaşamın ekonomik yönünü ise bunlar oluşturmaktadır. Yani toplumun, şehrin en hareketli mekânları çarşılar/pazarlar, olmazsa olmazlardandır. Alış verişte anlaştıktan sonra, günümüzde uygulanan el sıkışma âdetinin, bu dönemlerde ortaya çıktığı belirtilmektedir.

Her şehirde olduğu gibi İslam şehirlerinde de merkezi şehirde küçük veya büyük bir meydan muhakkak bulunurdu. Bu vesileyle şehir halkı bir araya gelir ve etkileşim meydana gelirdi. Ayrıca uzak diyarlardan gelenlerin durup dinlendikleri, bineklerini bağladıkları bir mekân olarak da işlev görürdü.

Mahalleler de insanların bir araya geldiği ve şehirlerin oluşması için gerekli bir mekânlardır. Mahalleler birlik, beraberlik, kuvvet ve kardeşlik bağlarını güçlendirdiği için çok önemlidir. Kabilecilik anlayışı da mahallelerin oluşmasına katkı sağlamıştır. Cadde ve sokaklar da toplumun bir arada olduğu yerlerdir ancak yolların çoğu düzensiz, eğri-büğrü ve dardır. Dikkat çekici en önemli özellikleri ise bu sokakların çoğunun çıkmaz sokak oluşlarıdır.

Emevî dönemi evleri mimari açıdan avlulu ve avlusuz olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Avlulu evlerin, İslam'ın getirdiği hayat anlayışıyla yakın ilişkisi olmasının yanında, sosyal prestij, servet ve medeni gelişimle de yakından ilişkisi olduğu ifade edilmiştir. Emevîlerin ilk döneminde genellikle evler tek katlı ve tek odalı küçük kulübe tarzında yapılmıştır. İslam'da tuğla veya kerpiç ile bina/ev yapan ilk kişinin ise Basra'da Ziyad b. Ebihî olduğu söylenmiştir. Gerek inşası gerek işlevi açısından Bizans kültüründen etkilenecek yapılan hamamlar da Emevîler döneminde yaygınlaşan mekânlardandır. Hamamlar genellikle şehrin merkezinde ve camilerin hemen yakınında yer almaktadır. Hamamlara gayr-i müslimler de rahatça girebildiği müşahede edilmektedir. Müellifimiz bu başlık altında yer alan ve isimlerini yukarıda zikrettiğimiz diğer mekân ve yerleri de günlük yaşama sağladıkları katkı ve günlük yaşamda buldukları konum itibarıyla incelemiştir.

Bu bölümün son alt başlığı olan "*Şehir İçme Suyu, Temizliği ve Aydınlatma Sistemi*" ise şehirlerin olmazsa olmazlarından biri olarak okuyucuya sunulmuş, yaşanan coğrafyanın konumu dikkate alınarak dikkatli bir şekilde incelenmiştir.

Kitabın ikinci bölümü "Günlük Yaşamın Çeşitli Yapı ve Görüntüleri" ana başlığıyla sunularak, "*Kültürel Yapı*", "*Çalışma Hayatı ve Kazanç Yolları*", "*Okuma-Yazma*", "*Sanat*", "*Sağlık*" alt konuları işlenmiştir. İlk bölümde ele alınan mekânlar ve yapılar bu bölümü de şekillenmesine katkı sağlamıştır. Çünkü ilk bölümde yer alan mekânlarda yaşanan ve yapılan etkinlikler ve olaylar bu bölümde irdelenmiştir. İlk alt konu olarak toplumsal ilişkilerin olmazsa olmazlarında olan; yeme içme kültürü, giyim kuşam kültürü, bayramlar, düğünler, örf-adet-gelenekler ve eğlence kültürünü kapsayan "*Kültürel Yapı*" incelenmiştir. Bu başlıkta eğlence kültürüne oldukça fazla yer ayrılmış ve okuyucuya zengin bir içerik sunulmuştur. Mesela Emevîler

döneminde bilinen ve yapılan meşhur yemekler sayfa 290'dan itibaren şu şekilde tanıtılmaktadır:

"Madîra: Sütle pişirilen bir tür etli meşhur Arap yemeğidir. Daha çok oğlak etinden yapılmaktadır.

Herîse: Et ve bulgurdan yapılan bir çorba/yemektir. Herîse, inek, oğlak, tavuk vb. etleri dövülmüş buğday ve bir miktar darasini (bir baharat türü) ile yapılan bir çorba/yemek çeşididir.

Fâlûz/Fâlûze: Yağ ve kuru hurma ile yapılan yemek olduğu gibi; bal, un ve yağla yapılan bir meşhur tatlıdır.

Sehîne/Hazîra: Kureyş'in cahiliye döneminden beri bildiği ve yaptığı bir çorba çeşididir. Sıcak tüketilmektedir.

Serîd: Tirit yemeği ya da bir tür çorbadır. Arapların en temel yemeklerinden biri olan serîdin; bol baharatlı, bol nohutlu ve bol etlisi makbuldür."

Yemek kültürüne dair bilgilerden sonra o döneme ait kadın erkek giyim-kuşamına dair ise şu bilgiler verilmektedir:

"Sarik: Bu erkeklere has bir giysidir. Siyah, sarı, kırmızı, beyaz vb. gibi çeşitli renklerdeki sarıklar bu dönemde en çok kullanılanlardır.

Kalansüve: Başa örtülen ve bazen kısa, bazen de beli saracak kadar uzayan bir tür başlık ya da başörtüsüdür. Genellikle sarığın altına giyilir ancak sarıksız olarak giyilmesi de yaygın bir durumdur.

Taylasan: Baş ve omuzları öretecek şekilde başa giyilen bir örtü çeşididir.

Îzâr: Erkek giysilerinden biri olup, bedenın göbekten aşağı kısmına kadar giyilen bir giysidir.

Ridâ: Bu giysi genellikle izar ile birlikte geçmektedir. Bu elbisenin arka tarafı ön tarafından uzundur. Ridâ, izarın üzerine giyilen bir tür cübbe, palto veya kaftandır.

Serâvîl/Sirvâl: Birbirinden ayrılmış, iki parçası bulunan ve bedenın alt tarafında giyilen, bildiğimiz pantolona benzeyen bir kıyafettir.

Kamîs/Entari: Toplumda giyilen en yaygın elbise türlerindedir. Bu dönemde genelde uzun ve ön tarafından göbeğe kadar açık olarak temayüz etmektedir.

Cübbe: Geniş eteği ve geniş kollarıyla, İslam toplumunda cübbe, Hz. Peygamber döneminden beri giyilen ve sahibine saygınlık veren bir dış giysidir.

Bürde: Bir cübbe çeşididir ve erkeklerin dış giysisi, bir bakıma bugünkü deyişle palto/pardösüdür.

Burnus: Erkeklerin dış giysisi olarak kullandıkları elbise türüdür.

Cilbab: Kadınların başörtüsü olarak kullandıkları ve humara göre çok daha geniş ve büyük olup başın yanında, göğsü ve sırtı tamamen örten bir giysi türüdür.

Humâr: Çok değişik renkleriyle kullanılan kadın başörtüsü olup cilbaba göre çok daha küçüktür."

Daha sonra tek başlık altında "*Çalışma Hayatı ve Kazanç Yolları*" ve "*Okuma-Yazma*" konuları işlenmiştir. Bu başlık altında da çobanlık ve hayvan besiciliği, inşaat ustaları ve mühendisler, koku satıcıları ve eczacılar gibi o dönemin çeşitli meslek grupları ele alınıp incelenmiştir.

Dördüncü alt konu olan "*Sanat*" başlığı ile şiir, müzik, hitabet, kitabet ve süslemecilik; beşinci ve son alt başlık olan "*Sağlık*" ile dönemin genel hastalıkları, ilaçlar ve eczacılığı, tabipleri, tedavi türleri ve uygulamaları ile sağlık kurumları tarihi veriler ışığında anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu başlık altında dönemin en meşhur ve gözde tabipleri Hâris b. Kelede es-Sekafî, Abdülmelik b. Ebcer el-Kinânî, İbn Usâl, Ebu'l-Hakem, Hakem ed-Dımeşkî, Teyâzûk ve Zeynep ile dönemin tedavi türleri, vebaya karşı aşılama, kanamayı durdurmak için önlemler, humma/sıtmaya karşı alınan önlemler, rukye, akrep sokması, hacamat yapma gibi hususlar okuyucuya tanıtılmıştır.

Kitabın sonuç bölümünde ise Emevîler dönemi İslam toplumunun günlük yaşamıyla ilgili genel düşünce, kanaat ve tespitler ortaya konmuştur. Bunlardan bazılarına yer vermek gerekirse; Emevîler idaresinin genellikle ırkçı ve kabileci bir karakter arz ettiği ve camilerde bile bazı ayrımcılık ve ayrıcalıklara yer verdiği görülmektedir.

Emevîler, büyük ölçüde dünyevî bir iktidar peşinde koşmuşlardır.

Dünyevîlik ön planda olsa da, Emevî halifelerinin dinden tamamen kopuk olduğunu ileri sürmek pek doğru olmaz. Zira devlet işlerindeki uygulamalar göz önünde tutulduğunda, büyük ölçüde kendilerinde önce hüküm süren Raşit Halifeler döneminin devamı olduğu anlaşılmaktadır.

Emevîler dönemi, kelimenin tam anlamıyla bir medenîleşme/şehirleşme dönemi olarak kabul edilebilir. O zamana kadar yapılan ve kurulan basit ve sıradan şehirler, bu dönemde görülmeye değer bir hale bürünmüştür.

Emevîler, dünyevîleşme ile paralel olarak eğlence hayatına oldukça fazla yer vermişlerdir. Eğlence mekânları kadar, eğlence çeşitlerinin de bu dönemde oldukça fazla olduğu söylenebilir. Hatta bu dönemde Mekke ve Medine birer eğlence merkezi haline dönüşmüştür.

Emevîler dönemi ayrıca, İslam toplumunun sosyal değişme yaşadığı en önemli dönemlerden biridir. Pek çok kültür, ırk ve dinin karşılaştığı, buluştuğu ve bir arada yaşadığı, birbirinden etkilenerek yeni bir kültür ve günlük yaşam inşasına giriştiği bir dönemdir. Yeme-içme, giyim-kuşam, kültür-sanat, yönetim-idare alanlarında pek çok değişim ve gelişme yaşanmıştır

Altınay, eserde başından sonuna kadar vermiş olduğu bilgi ve veriler ışığında Emevîler döneminin detaylı bir profilini başarıyla çizmiştir. Hatta okuyucuya kendisini, 661-750 yılları arasında yaşayan biri gibi hissetmiştir. Ayrıca eser, Emevîlere ait yanlış ve eksik bilinen birçok yönü de ortaya koymuştur.

Kitapta yer alan dipnotların çok olması ve sonucun ardından bibliyografya ve dizinin de okuyucuya sunulması bu dönem hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen herkese büyük bir kolaylık sağlamaktadır.

Çalışma aynı zamanda sosyal tarih çalışmalarının az yapıldığı günümüzde bu alanda çalışma yapanlar için de önemli bir yol haritasıdır. Bu yönüyle de takdiri hak eden bir çalışma olduğu söylenebilir.

